

Hana PÁTKOVÁ

Bratrstva ve středověkých Čechách – probádané téma?¹

Při výzkumu bratrstev ve středověkých Čechách se badatel setká hned s několika problémy, které bezprostředně souvisejí s působením bratrstev. Lze začít problémem samotného vymezení bratrstva. Použije-li se například běžně aplikované určení, podle něhož je bratrstvo korporace vytvořená pro působení v oblasti náboženství a kultu, přičemž členství v takovém sdružení je dobrovolné, nebo použije-li badatel jakékoli jiné vymezení, objeví se při konfrontaci s prameny okamžitě problém.

Prameny užívají termínů bratrstvo, bratřina, cech, fraternitas, confraternitas, Zunft, Zeche, cecha² s pestrostí, která neumožňuje badateli rozlišit různé typy korporací pouze na jejich základě. Především odlišení sdružení orientovaných převážně na kultovní a sociální působení a sdružení, která zároveň sdružují členy určité profese a působí mj. i při organizaci řemesla a obchodu, tedy vžitou moderní terminologií bratrstev a cechů, je značně komplikované.

Navázat lze problémem prostoru.

Jde o odhalení prostorových vztahů, v nichž středověká bratrstva působila. Je nutno vzít v úvahu, že tato bratrstva mají volnější vztah k církevní autoritě, představované diecézním biskupem či na místní úrovni farářem. Proto zřejmě bez větších problémů mohou mít členy z jiných diecézí. Příkladem budiž od osmdesátých let 15. století růžencové bratrstvo při farním kostele v malém západočeském městě Teplá.³ Bylo to poddanské město nedalekého premonstrát-

¹ Roku 2000 jsem publikovala nástin o této problematice, na nějž níže občas odkazuji. Jak dosvědčuje i tento příspěvek, nepokládám tím badání za ukončené. Tento příspěvek byl připraven za podpory grantu GAČR 404/04/0234.

² Hana PÁTKOVÁ, *Bratrstvie ke cti Božie*, Praha 2000, s. 70-73.

³ Následující údaje uchovala kniha bratrstva ze 17. století, obsahující ale přepisy a výpisy ze starších písemností, SÚA Praha, NB XII/36. Dále k tepelskému bratrstvu APH, AMK, VI.8, fol. 10r ad.,

ského kláštera. Dochovala se jména význačnějších členů počátkem 16. století. Zdánlivě by bratrstvo při farním kostele poddanského městečka mělo být lokální záležitostí. Dochování záznamů o některých členech však ukazuje, že sdružení zasahovalo do severočeských Doksan, ale i až do Chebu a Waldsassen. Překračovalo tedy diecézní i zemské hranice. Vazbu na Doksany lze snadno vysvětlit vztahy premonstrátských klášterů, avšak do Waldsas již takové spojení nefungovalo – tamější klášter je cisterciácký – a nefungovalo ani do Chebu. Obě naposled jmenovaná místa leží v řezenské diecézi.

Badatel musí mít na zřeteli i:

Problém času

Zde lze uvažovat o času různým způsobem: jednak vzhledem k vymezení doby, kdy bratrstva ve středověkých Čechách působila. Zde je, pokud jde o dolní časovou hranici, nutno odlišovat bratrstva od konfraternity. Konfraternity se jistě vyskytovaly již ve 13. století. Samotná dobová terminologie při rozlišení nepomáhá, termíny fraternitas, confraternitas jsou víceznačné. Navíc sama bratrstva mohla uzavřít konfraternitu – například bratrstvo sv. Barbory tak učinilo koncem 15. století s dominikány v Plzni.⁴ Nicméně se zdá, že hlavním obdobím rozvoje bratrstev je 14. a 15. století. Není to však dojem vzniklý tím, že pro předchozí období nejsou adekvátní prameny? Vždyť velká část informací o korporacích pochází z městských knih, a ty před rokem 1310 v Čechách nejsou dochovány.

Jinou otázkou je problém vnímání času členy bratrstva a jejich okolím. Jednak pokud jde o představu o stáří bratrstva – zde je málo dokladů, nicméně nejméně 15 let existující bratrstvo v severní části Krušných hor – v Krupce – označili administrátoři pražské arcidiecéze na sklonku 15. století jako „nově založené“.⁵ Dále pokud jde o členění času bratrstva: to bylo velmi pravidelné. Ústředním bodem byl svátek patrona, k tomu přistupovaly další pravidelné bohoslužby a schůze členů. Problém je poněkud s uvedeným svátkem patrona. Zdaleka ne u všech doložených bratrstev lze nějakého patrona vysledovat. Otázkou je, v jakém vztahu bylo toto strukturování času k členění času dalších obyvatel a institucí lokality, v níž sdružení působilo.

Fest-Schrift zum siebenhundertjährigen Jubiläum der Gründung des Premonstratenser-Stiftes Tepl, s.l. s.d. (1893), s. 107; Basil GRASSL, Geschichte und Beschreibung des Stiftes Tepl, Pilsen 1929 (2), s. 20.

⁴ Josef STRNAD, *Listář královského města Plzně a druhy poddaných osad 2*, Plzeň 1905, č. 122.

⁵ Augustin MÜLER, *Quellen- und Urkundenbuch des Bezirkes Töplitz-Schönau bis zum Jahre 1500*, Prag 1929, s. 240, „fraternitas noviter fundata“ roku 1470. Přitom bratrstvo existovalo již roku 1456, tamtéž, s. 231.

Přístupme k dalšímu:

Problém kultu a bohoslužeb

Že středověké bratrstvo koná určité bohoslužby, pečuje o úctu k určitému svěťci, to se zdá být naprosto banální. Avšak v okamžiku, kdy se u českých bratrstev začnou sledovat konkrétní doklady, objeví se následující: Naprosto všeobecný je mariánský kult. Zato doklady o patronu bratrstva jsou velmi řídké. V předhusitské době není u bratrstev – s jedinou výjimkou – bratrstva Božího Těla a svaté Barbory v Kutné Hoře⁶ – dosud nic. Vše se koncentruje kolem Krista a Panny Marie, byť v určitých modifikacích – např. existovalo několik (nejméně čtyři) bratrstev Božího Těla,⁷ bratrstvo Božího hrobu.⁸ Až na sklonku 15. a začátkem 16. století se situace stane poněkud pestřejší – objeví se bratrstva sv. Jakuba,⁹ sv. Anny.¹⁰ Jednotlivě se prameny mihne zmínka o sv. Františku,¹¹

⁶ APH, AMK, III-9, fol. 45v-46. RBMV I/6, s. 1589, č. 6322 (chybně interpretováno jako místní jméno Čechy, okr. Děčín, jde přitom o označení korporace „czecha“); MV V/2, s. 998, VII/1, s. 178, CIM II, s. 951, LE IV, S. 4č5-446, č. 615. LC VIII-X, s. 72; Josef KURKA, *Archidiakonáty kouřimský, boleslavský, hradecký a diecese litomyšlská. Mistopis církevní do roku 1421*, Praha 1914, s. 132-135. Dochovaná pečeť bratrstva z roku 1388 (APH, AMK) nese v pečetním poli vyobrazení sv. Barbory.

⁷ Kromě již zmíněného kutnohorského sdružení ještě na Novém Městě pražském nejméně od osmdesátých let 14. století (srov. Miloslav POLÍVKA, *K šíření husitství v Praze. Bratrstvo a kaple Božího těla na Novém Městě pražském v předhusitské době*, FHB 5, 1983, s. 95-118.), na Starém Městě pražském v kostele sv. Linharta (doloženo 1404, Eduard ŠITLER, *Kostel sv. Linharta a dům u Černého orla na Starém Městě pražském 2*, Zprávy komise pro soupis stavebních, uměleckých a historických památek král. Hlav. Města Prahy 4, 1912, s. 109-113.) Odlišný názor na vzájemný vztah obou těchto korporací PÁTKOVÁ, *Bratrstvie*, s. 16-17. Bratrstvo v Mostě, doložené roku 1411 (APH, AMK, II-10, pag. 136-139; Karel KONRÁD, *O posvátném zpěvu staročeském I. Doba před Karlem IV. Cecilie 4*, 1877, s. 41-43; Johann N. CORI, *Geschichte der königlichen Stadt Brüx bis zum Jahre 1788*, Brüx 1899, s. 65, 149; Ludwig SCHLESINGER, *Stadtbuch von Brüx bis zum Jahre 1526*, Prag 1876, s. 179; Soupis česky psaných listin a listů (SČPLL) I, 2/1, č. 2784; Tomáš V. BÍLEK, *Statky a jmění kollejí jesuitských, klášterů, kostelů, bratrstev a jiných ústavů v království českém, od císaře Josefa II. zrušených*, Praha 1893, s. 422; SOKA Most, AM Most, i.č. 129, 130, 154, VII A/3)

⁸ V klášteře v Sedlci u Kutné Hory, doloženo 1389 (SÚA, Akta různé provenience, listina Jana z Jenštejna z 30. III. 1389. MV V, s. 427, 492.)

⁹ Plzeň 1498 (AM Plzeň, kniha testamentů 1468-1565, fol. 48r-v, 54v-55r, 60r, dominikáni Plzeň, listiny I/238, 239, 244, 417; J. STRNAD, *Listář*, s. 384-387, 387-388, 588-589; Julius KOCÁB - Martin HRUŠKA, *Kniha pamětní král. Krajského města Plzně od roku 775 až 1870*, Plzeň 1883, s. 61-62; Václav RYNEŠ, *El culto de Santiago de Compostela en Bohemia*, Ibero-Americana Pragensia 8, 1974, s. 141.), Kadaň 1512 (Petr HLAVÁČEK, *Kadaňská městská kniha jako pramen k dějinám pozdně gotického umění*, in: *Gotické sochařství a malířství v severozápadních Čechách* (Sborník z kolokvia konaného u příležitosti 70. výročí výstavy Josefa Opitzze), Ústí nad Labem 1999, s. 159; APH, AMK, sign. 1284), Broumov, SÚA, ŘB-B, listiny, i. č. 252.

¹⁰ V Českém Krumlově roku 1512 (SOKA Český Krumlov, AM Český Krumlov, i. č. 321, kniha testamentů 1515-1581, pag. 137-139 a další.; Hynek GROSS, *Mikuláše Slepíčky z Nažic závěť a její vykonání (1512)*, in: AČ 21, Praha 1903, s. 489, 494.), v Horšovském Týně 1511 (Václav

Václavu¹² a Wolfgangu.¹³ Celkově je však dokladů málo. Mnohem vyhraněnější se zdá být uctívání světců u profesních korporací – cechů. Zde se prokazatelně už ve 14. stol. objevuje kult sv. Eligia u zlatníků,¹⁴ sv. Lukáše u malířů,¹⁵ i určitá souvislost mezi kultem sv. Mikuláše a sdružením kupců na Starém Městě pražském.¹⁶ Celkově však není dokladů mnoho a příliš nepomáhají ani nepísemné prameny – např. pohřební štíty a korouhve s vyobrazením svätce, hojněji zachované až z novověku.

Se sledováním toho, kdo bratrstvo vlastně tvořil, je spojen:

Problém členstva

Sledování členů bratrstev je v českých podmínkách poměrně komplikované. Typickým pramenem by zde byly knihy bratrstev, evidující mj. členy korporace. Jde o typ písemnosti existující v ostatních evropských zemích dost běžně. Existovaly i v Čechách. Podle dosud rozpracovaných pramenů je však v Čechách dochováno těchto knih jenom několik, a to i když se započtou knihy cechů. Nahlédnout do struktury členů korporace lze tedy jen výjimečně. Obejít tento problém jinak – např. prameny městské proveniencce – lze stěží. Například

RYNEŠ, *Imagines miraculosae doby pobělohorské*, Český lid 54, 1967, s. 188; *Die St. Anna Wallfahrtskirche in Bischofteinitz*, in: Jahrbuch der Egerländer 6, 1959, s. 113; Josef HÜTTL, *Festschrift zum 600jährigen Stadtjubiläum der Kreisstadt Bischofteinitz I*, 1951, s. 38; *Unser Heimatkreis Bischofteinitz mit den deutschen Siedlungen im Bezirk Taus*, Furth im Wald 1967, s. 469; Martin KOLÁŘ, *Rozrod Dobrohostův a osudy jejich. Příspěvek ku kolonisační Plzeňska*, PAM 8, 1868-1869, s. 489; J. ECKHARDT, *Beiträge zur Geschichte der Stadt und der Herrschaft Bischof-Teinitz*, 1842, rkp. SOkA Domažlice, knihovna, s. 79-80, datuje založení bratrstva do roku 1516.), v Blatné roku 1518 (František DVORSKÝ, *Dopisy pana Zdeňka Lva z Rožmitála z let 1508-1535*, in: AČ 8, Praha 1888, č. 289, s. 224-225; Miroslav VRÁNA, *Město Blatná. Obraz prehistorický, historický, kulturní, sociální a národohospodářský*, Blatná 1926, s. 22.

¹¹ Český Krumlov 1505, SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, *Knihy testamentů 1515-1582*, pag. 137-139 ad.; H. GROSS, *Mikuláše Slepíčky z Nažic závět'*, s. 489, 494; SČPLL I 3/1, č. 4896.; Miloslav VOLF, *Popis městských archivů v Čechách*, Praha 1947, s. 140.

¹² Kájov 1512, údaj o zasvěcení až z roku 1531, SOkA Český Krumlov, AM Český Krumlov, *knihy testamentů 1515-1582*, s. 137-139, 199. Ústí nad Labem 1490, zároveň Panny Marie, Wenzel HIEKE - Adalbert HORČIČKA, *Urkundenbuch der Stadt Aussig bis zum Jahre 1526*, Prag 1896, s. 151-153; *Dějiny města Ústí nad Labem*, Ústí nad Labem 1995, s. 33.

¹³ České Budějovice roku 1496, SOkA České Budějovice, AM České Budějovice, *testamenty*, Ursula Damelin 1498. SČPLL I 3/1, č. 4778.

¹⁴ Dana STEHLÍKOVÁ, *Pražští zlatníci v letech 1400-1471*, Staletá Praha 14, 1984, s. 171 (nejde ovšem o sv. Jiljí), o kultu sv. Eligia ve středověkých Čechách je momentálně připravována nová studie.

¹⁵ Malíři na Starém Městě pražském snad již roku 1348, ANG, AA 1207, pag. 5. Naposledy editováno H. PÁTKOVOU, *Cechovní kniha pražských malířů 1348-1527*, Praha 1996.

¹⁶ Kramáři na Starém Městě pražském 1409 mají cech v kostele sv. Mikuláše, Václav V. TOMEK, *Základy starého místopisu pražského I*, Praha 1865, s. 60.

ztotožnění donátorů bratrstva či testátorů, kteří bratrstvu odkazují, se členy není přesné – v řadě lokalit jsou tyto odkazy natolik řídké, že bratrstvo by muselo zcela zmizet z povědomí. Existují značné regionální rozdíly v četnosti odkazů, které navíc nelze – v pohusitském období – zdůvodnit jen konfesionálními rozdíly. Může to spíše vypovídat o oblibě korporace, ale ne bezprostředně o členství. Nicméně okruh příznivců korporace se v některých případech dá sledovat. Jde však o poměrně málo lokalit, a ne vždy se prosopografické informace dají shromáždit ve větší míře, než je obsaženo v příslušném testamentu s odkazem. To je často vcelku obsažný pramen – podává informaci o majetkových poměrech, ostatních žijících členech rodiny a příbuzných, okruhu kontaktů.

Problém autority

Zde lze vyjít především ze statut korporací – podle toho, kdo je vydal, lze usuzovat na podřízenost sdružení. Ze strany církve není dokladů o zásazích mnoho.¹⁷ Z předhusitské doby jde o akce pražského arcibiskupa; ty se týkají bratrstev kněží a v jednom případě – jde o bratrstvo Božího hrobu v sedleckém klášteře na sklonku 80. let 14. století – se jedná o bratrstvo, které arcibiskup přímo zakládá. V pohusitském období, kdy pražské arcibiskupství zůstalo uprázdněno, existuje několik zásahů ze strany administrátorů arcidiecéze. Je třeba zdůraznit výraz několik – většiny bratrstev se patrně nic podobného netýkalo. Jinak vypadá situace u cechů – ty podléhaly především příslušnému městu, případně dále městské vrchnosti. Cechovních statut je dochováno mnohem více. Náboženským záležitostem je v nich však věnována velmi malá pozornost. Zdá se, že středověká bratrstva požívala značné volnosti a autonomie. Zřejmě byla do značné míry oblastí vlastní iniciativy a samosprávy zakladatelů a členů.

Bratrstva jako prostor setkávání

U řady korporací je důvodné se domnívat, že struktura jejich členstva překračovala stavovské hranice. Budiž zde opět zmíněno bratrstvo Božího těla u sv. Linharta na Starém Městě pražském počátkem 15. století,¹⁸ které bylo řízeno představenými z řad měšťanů a mezi členy počítalo mj. krále Václava IV. Podobně o cca 80 let později již zmíněné růžencové bratrstvo z poddanského městečka Teplá zahrnovalo mezi členy řadu šlechticů a významných duchovních z okolí i vzdálenějších lokalit. Mezi profesními sdruženími by se dala očekávat větší vyhraněnost členů – především řemeslníků samých a příslušníků jejich domácností. Avšak sdružení hradčanských kameníků v 90. letech 15. století počítalo také se šlechtickými členy.¹⁹ Šlo však o skutečné setkávání? Nahlédnutí do statut

¹⁷ Srov. K tomu H. PÁTKOVÁ, *Bratrstvie*, s. 74-79.

¹⁸ Srov. pozn. 6.

¹⁹ Praha - Hradčany, kostel sv. Benedikta 1496, APH, AMK, VI.8, fol. 35v-36v.

kameníků, stejně jako literátů v Jindřichově Hradci (1489)²⁰ nebo bratří z bratrstva v Kašperských Horách²¹ a seznamů členů tepelského sdružení, umožňujících rozeznat prostorový rozptyl členů, naznačuje, že o osobní setkávání spíše nešlo. Šlechtic v kamenickém bratrstvu měl místo osobní účasti na pohřbu jiného člena zaplatit finanční příspěvek, člen bratrstva při kostele sv. Mikuláše v Kašperských Horách, který byl z jiného města, měl koncem 15. století posílat peníze, stejně jako člen bratrstva jindřichohradeckého. Se členy z jiné společenské sféry – králi, knížaty a markrabaty – počítalo již roku 1327 pohřební bratrstvo kanovníků Svatovítské katedrály.²² Nemělo však žádná zvláštní ustanovení o jednání s nimi. Spíše – protože pouze tyto světské osoby mohly být členy – šlo o zdůraznění exkluzivity sdružení. Zdá se, že tam, kde členstvo bylo převážně měšťanské, řemeslnické, byl osobní kontakt s lidmi vyššího stavu regulován. Setkávání probíhalo spíše v rovině společné účasti na boží milosti, již bylo bratrstvo příjemcem. U kněžských bratrstev tomu mohlo být jinak – duchovenstvo zaujímalo společenské postavení, které umožnilo udržovat kontakty prakticky s kýmkoli.

Bratrstva a husitství

Konstatování, že výraznou událostí českých dějin pozdního středověku bylo husitství, je věcí banální. Logicky lze očekávat, že výrazné změny postavení církve a konfesijních poměrů v zemi musely bratrstva zasáhnout. Otázkou je, jak. Čeští reformátoři měli k bratrstvům vztah spíše zdrženlivý až negativní,²³ zároveň ale zřejmě nebyla nějakým ústředním problémem. Spíše stála na okraji. Jejich problematičnost souvisela s kázní a morálkou – místo zbožnosti nemírné jídlo a pití při schůzkách členů. Výjimečně (Matěj z Janova) byla spojována se schizmatem – vytváření zvláštních skupin v církvi, které jsou prvkem rozdělení. Mohli bychom tedy očekávat redukci těchto korporací v utrakvistickém prostředí ve srovnání s prostředím katolickým. Dochované prameny však umožňují zachytit tato sdružení v obojím prostředí. Bratrstva tedy nezmizela z utrakvistických kostelů. Mohlo by to být snad proto, že šlo o velmi vžitou strukturu, která se mohla modifikovat, ale zcela nevymizela? Nicméně odlišnosti zřejmě existovaly. Katolíci patrně dosti rychle dokázali recipovat nové trendy, takže i v Čechách – přes všechno oslabení strany „pod jednou“ – se objevují počátkem 16. století bratrstva sv. Anny, bratrstva poutníků ke sv. Jakubu, již v osmdesátých letech 15. století bratrstva růžencová.²⁴

²⁰ František TISCHER, *O původu bratrstva literátů v Jindřichově Hradci*, Ohlas od Nežárky 7, 1877, č. 9, s. 71-72, č. 11, s. 87-88, č. 12, s. 95-96, č. 14, s. 113-14, č. 15, s. 121-122, č. 16, s. 129-130, č. 17, s. 137-138.

²¹ Doloženo roku 1495 při kostele sv. Mikuláše, APH, AMK, VI.8, fol. 30v-31v.

²² H. PÁTKOVÁ, *Středověká bratrstva v katedrále sv. Víta v Praze*, SAP 47, 1997, s. 5-6.

²³ H. PÁTKOVÁ, *Bratrstvie*, s. 96-99.

²⁴ Ústí nad Labem 1483 (W. HIEKE - A. HORČIČKA, *Urkundenbuch*, s. 134), Kadaň 1483 (SOkA Chomutov, AM Kadaň, městská kniha 1465-1522, fol. V 16v), Teplá 1483 (srov. pozn. 3), České

Společné novum bylo rozšíření literátských kůrů od sklonku 15. století. Ty se objevují u katolíků i utrakvistů a pěstují zpěv při bohoslužbách i mimo ně. Zdá se, že větší roli než konfesijní rozdíly tu hrají rozdíly regionální. Velká katolická Plzeň má bratrstvo sv. Jakuba, růžencová korporace však není doložena u žádného z plzeňských kostelů. Též katolická malá Teplá má bratrstva dvě – růžencové a ještě literátské,²⁵ katolické Ústí nad Labem také.²⁶ Utrakvistické Litoměřice mají literátské bratrstvo, avšak na bratrské slavnosti zvou členové místní menšinové katolické duchovenstvo – hodnostáře kapituly u kostela sv. Štěpána.²⁷

Bratrstva – náboženská sdružení?

Kultovní funkce byla u bratrstev funkcí proklamovanou a prvoplánovou. Nabývala různých podob a v oblasti zajištění pohřbu se prolínala s funkcí charitativní. Nicméně uvažovat lze i o dalších funkcích korporací. Poměrně zřetelně vystupuje z výpovědi pramenů ještě tendence k zajištění prestiže.²⁸ Pořadí při veřejných průvodech ve městě, svíce a přikrovy užívané korporacemi, to jistě přesahovalo do této oblasti. Mnoho jiného nám však zřejmě zůstává spíše skryto. Mohlo bratrstvo někdy vytvářet mocenské zázemí, síť neformální mocenské podpory? Byla například síť členů tepelského bratrstva zároveň oporou tamějšího kláštera? Svědčí odkazy korporacím ve středověkém městě o nějaké takové struktuře? Existenci a síle těchto skrytých funkcí nasvědčuje právě schopnost pokračovat a existovat dále i v konfesijně změněném prostředí i schopnost tolerovat odlišné konfesijní směřování.

Zusammenfassung:

Die Bruderschaften in mittelalterlichen Böhmen – ein durchforschtes Thema?

Der Beitrag konzentriert sich auf neun einzelnen Themen:

1. Die in der mittelalterlichen Quellen verwendeten Termini: Die mittelalterliche Bezeichnung Bruderschaft, fraternitas, confraternitas, bratrstvie, bratřina, cech, cecha, Zeche usw. ermöglicht nicht, aufgrund deren die Vereinigung näher charakterisieren.
2. Die Bruderschaften und der Raum: Die Bruderschaften – sogar die, die in Kleinstädten wirkten – schreiteten die Landes- und Diözesengrenze über (z. B. Mitglieder aus der

Budějovice 1497 (SOka České Budějovice, AM České Budějovice, Praxi untder chirchen 1497).

²⁵ Klášter premonstrátů Teplá, knihovna, *Annales monasterii 1*, fol. 118v.

²⁶ K literátskému bratrstvu W. HIEKE - A. HORČIČKA, *Urkundenbuch*, s. 151-153; *Dějiny města*, s. 53.

²⁷ Jan SMETANA, *Nejstarší kronikářské záznamy litoměřických radních písařů*, Vlastivědný sborník Litoměřicko 14, 1978, s. 128, 130; Julius LIPPERT, *Geschichte der Stadt Leitmeritz*, Prag 1871, s. 119, 303-306.

²⁸ H. PÁTKOVÁ, *Bratrstvie*, s. 20, 109.

- Diözese Regensburg, die Rosenkranzbruderschaft in Teplá – Tepl, Anfang des 16. Jahrhunderts).
3. Die Bruderschaften und die Zeit: die Wirkung der Bruderschaften im mittelalterlichen Böhmen kann auf das 13. bis 15. Jahrhundert begrenzt werden, aber soweit es um das 13. Jahrhundert geht, es stammen daraus nur vereinzelte Nachweise. Ein anderes Problem ist die Struktur der Zeit der Bruderschaft – diese war sehr regelmässig, und die Vorstellung über das Alter der Vereinigung – z. B. eine mindestens 15 Jahre existierende Korporation wurde als „noviter fundata“ bezeichnet (1470, Krupka – Graupen).
 4. Die Kulttätigkeit der Bruderschaften: Bei der Bruderschaften ist die Verehrung der Maria allgemein verbreitet. Die Beweise über Heiligenverehrungen sind dagegen ziemlich selten.
 5. Die Mitglieder der Korporation: die Erforschung der Struktur der Mitgliedschaft ist unter den konkreten Umständen ziemlich kompliziert; eine typische Quelle – die Bruderschaftsbücher, die u. a. die Verzeichnisse der Mitglieder enthalten – steht nämlich in Böhmen nur sehr begrenzt zur Verfügung. Der Mangel an Quellen kann kaum z. B. durch Ausnutzung der Stadtbücher ersetzt werden.
 6. Die Bruderschaft und die Beziehung zur Autorität. Die Mehrheit der Bruderschaften wirkte ohne eine kirchliche Bestätigung. Ab und zu werden die Vorstände durch die Stadtverwaltung bestätigt, es kommt aber sehr selten vor.
 7. Die Bruderschaft als Raum der Begegnung: Die Struktur der Mitglieder mancher Bruderschaften schreitete wahrscheinlich die Standesgrenzen über. Z. B. in der Bruderschaft der Steinmetze in Prag – Hradschin konnten auch die adeligen Mitglieder wirken (1496). Doch handelte es sich wahrscheinlich nicht um eine häufigere persönliche Begegnung; solche Mitglieder durften die Teilnahme an der Tätigkeit der Korporation durch eine Geldsumme ersetzen.
 8. Die Bruderschaften und das Hussitentum: Die böhmischen Reformatoren haben zu den Bruderschaften eher eine zurückhaltende oder negative Beziehung. Doch verschwanden solche Vereinigungen aus der utraquistischen Kirchen nicht. Es existierten aber wahrscheinlich die Unterschiede zwischen dem katholischen und utraquistischen Milieu. Die Katholiken nahmen ziemlich schnell die neuen Elemente – z. B. Rosenkranzbruderschaften (1483), Anna- und Jakobsbruderschaften, über. Eine gemeinsame Neuigkeit waren die sog. Literatenbruderschaften, die so in den katholischen, wie auch in den utraquistischen Städten wirkten.
 9. Die Bruderschaft als eine religiöse Vereinigung: Die Kulttätigkeit war die prägnanteste und auch die proklamierte Tätigkeit. Doch übte eine Bruderschaft auch andere Funktionen aus. Z. B. die Prozessionen waren in hohem Masse auch eine Prestigeangelegenheit. Die Mitglieder der Bruderschaften konnten vielleicht auch informale Machtstrukturen oder Netze bilden; die Fortsetzung und Weiterentwicklung der Tätigkeit mancher böhmischen Bruderschaften unter veränderten konfessionellen Bedingungen ist das Zeichen dafür, dass solche Funktionen eine nicht geringe Rolle spielen konnten.